

De oorkondentaal van een dertiende-eeuwse Middelnederlandse scribent uit Brugge

door

Mieke LEROY

I. INLEIDING

Bij de aanvang van mijn licentiaatsverhandeling, een paleografische en diplomatische studie van dertiende-eeuwse Middelnederlandse oorkonden, werd ik door enkele, vooral met Latijnse ambtelijke teksten ervaren mediëvisten gewaarschuwd¹. Ze wezen mij op de vele moeilijkheden die ik bij de studie van het Middelnederlandse tekstmateriaal zou ondervinden o.a. het ontbreken van een uniforme spelling en het soms primitieve karakter van de taal in de oorkonden. De afwezigheid van een algemene spelling was aanvankelijk inderdaad een hindernis, maar al snel bleek dat de spelling en de taal van deze volkstalige teksten niet zo'n onontwarbaar kluwen van varianten en vormen was. De eerste documenten in het Middelnederlands kunnen inderdaad een wat primitieve indruk geven, maar dit is zeker niet meer het geval met de teksten uit het laatste kwart van de dertiende eeuw.

Om dit aan te tonen, wil ik hier de Middelnederlandse oorkonden en de daarin gebruikte formules van één concrete dertiende-eeuwse scribent uit de Brugse regio analyseren en bespreken.

II. SITUERING IN TIJD EN RUIMTE

II. A. *De definitieve overgang van de mondelinge naar de schriftelijke traditie in de oorkonding*

In de dertiende eeuw werd het steeds gebruikelijker om zich tot een oorkondende instantie te wenden als men een geschreven bewijs wilde hebben van een privaatrechterlijke transactie. Dit was niet

1. M. LEROY, *Een paleografische en diplomatische studie van de dertiende eeuwse Middelnederlandse oorkonden uit Vlaanderen*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, 1989.

altijd zo. Tot en met de elfde eeuw waren het de getuigen van een mondeling verleden rechtshandeling die optraden bij betwistingen. Vanaf de twaalfde eeuw won het geschreven bewijs langzaam aan belang. In oorkonden van vrijwillige rechtspraak uit die periode werden schepenen, leenmannen e.a. vermeld als getuigen, de *testes idonei*, van de rechtshandeling die in hun aanwezigheid plaats had. Rond 1200 werd hun rol nog groter bij de totstandkoming van deze teksten. De contracten werden niet alleen in hun aanwezigheid verleden, maar zij leverden ook de authentieke akte af aan de partijen in de vorm van een bezegelde oorkonde of een chirograaf². Het grootste deel van dergelijke oorkonden werd verleden voor de schepenen van een plattelandsheerlijkheid of stad en dit niet alleen omdat bepaalde keuren (bv. Atrecht : keur van 1194, Ieper : keur van 1249) daartoe verplichtten³. In de naar autonomie strevende steden waren jonge ambitieuze leiders aan de macht die hun bevolking, dit in tegenstelling tot de in feodale structuren vastzittende geestelijke en wereldlijke gezagsdragers, een snelle en vooral efficiënte authenticatie van haar onderling afgesloten privaatrechterlijke akten aanboden. De inwoners wendden zich sneller tot een hen vertrouwde instelling die de contentieuze rechtspraak over hen had en die daardoor ook meer controle kreeg (o.a. door de verleden privaatrechterlijke akten) over haar burgers⁴. De nieuwe sociaal-economische ontwikkelingen en de administratieve evolutie gingen hand in hand. De stedelijke cultuur kende een verschriftelijking. Aanvankelijk deden de schepenen nog een beroep op publieke schrijvers, maar tegen het einde van de dertiende eeuw richtten zij zelf stedelijke secretariaten in⁵.

2. H. NELIS, "Étude diplomatique sur la juridiction gracieuse des échevins en Belgique (1150-1300)", In : *Annales de la Société d'Émulation de Bruges*, LXXX, 1937, p. 1-57, passim. M. GYSSELING en C. WYFFELS, "Het oudste register van wettelijke passeringen van Eksaarde (1349-1360)", In : *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie*, XXXVII, 1963, p. 71-73.

3. M. GYSSELING en C. WYFFELS, o.c., p. 73-74.

4. Ph. LARDINOIS, "Symptomen van een middeleeuwse clan : de erfachtige lieden te Gent in de 1e helft van de 14de eeuw", In : *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, XXXI, 1977, p. 66. Ph. LARDINOIS, *Diplomatische studie van de akten van vrijwillige rechtspraak te Gent van de XIIIe tot de XVe eeuw*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, 1976, hfst. III, passim. H. NELIS, o.c., p. 14.

5. Zie hiervoor de vaststellingen van J. BURGERS, *De paleografie van de documentaire bronnen in Holland en Zeeland in de dertiende eeuw*, Leuven, 1995, p. 476-487. M. GYSSELING, De invoering van het Nederlands in ambtelijke bescheiden in de 13de eeuw", In : *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, 1971, deel I, p. 29-31. M. LEROY, "Les débuts de la production d'actes urbains en Flandre au XIIIe siècle", In : W. PREVENIER en Th. DE HEMPTINNE, *La diplomatie urbaine en Europe*

II. B. *De invoering van de volkstaal in de vrijwillige rechtspraak*

Naarmate de dertiende eeuw vorderde, werd het aandeel van de Middelnederlandse, dus volkstalige, oorkonden van vrijwillige rechtspraak steeds groter. Dit kan men zelf heel goed vaststellen als men het aantal documenten in het Corpus van Middelnederlandse teksten (verder verkort tot CMT) van wijlen M. Gysseling per jaar gaat tellen. Tot en met 1280 zijn er 337 teksten, van 1281 tot 1300 loopt dit op tot 1729 akten. Ook bij archiefbezoeken stelde ik fonds na fonds vast dat het aandeel van de Middelnederlandse oorkonden op het einde van de dertiende eeuw, verleden voor de lokale overheden bijna 100% is. Als men echter voor een kerkelijke of een hogere wereldlijke instantie verscheen, werd er vaker in het Latijn geoorkund⁶.

Een vraag naar meer verstaanbaarheid zal hier zeker toe hebben bijgedragen. Maar ook de drang naar meer efficiëntie. Het gaat immers sneller als men direct in het Nederlands kan neerschrijven wat mondeling werd verleden zonder de omweg van het Latijn te moeten nemen.

II. C. *Brugge op het einde van de dertiende eeuw*

Brugge, dat de thuisbasis was van de hier bestudeerde hand, deed het in de dertiende eeuw economisch goed dankzij de internationale handel via het Zwin⁸. De economische bloei en een relatieve rust kunnen o.a. afgeleid worden uit de vele transacties verleden tussen individuen. Van een dergelijke transactie wilde men, om in de toekomst conflicten te vermijden, een rechtsgeldig bewijs verleden voor de autoriteit onder wiens jurisdictie dit goed viel.

Voor de Brugse regio betekende dit concreet : de Brugse stadsschepenen en de schepenen van twee plattelandsheerlijkheden uit de directe omgeving, nl. het Brugse Vrije en het Sijseelse. De

au moyen âge. Actes du congrès de la Commission internationale de diplomatique, Gand 25-29 août 1998, Leuven-Apeldoorn, 2000, p. 267-279.

6. M. GYSSELING, *Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300)*, m.m.v. en van woordindices voorzien door W. PIJNENBURG. *Reeks I : Ambtelijke bescheiden*, 's-Gravenhage, 1977. *Reeks II : Literaire handschriften*, 's-Gravenhage, 1987 (Bouwstoffen voor een woordarchief van de Nederlandse taal). Zie ook : M. GYSSELING, "De invoering", en M. GYSSELING, "De aanvang van de Middelnederlandse geschreven literatuur", In : *Verlagen en mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, 1968, p. 132-144.

7. E. DIJKHOF, *Het oorkondenwezen van enige kloosters en steden in Holland en Zeeland 1200-1350*, Academisch Proefschrift, Universiteit van Amsterdam 1997, hfst. VIII 4b.

8. M. RYCKAERT, *Brugge. Historische stedenatlas van België*, o.l.v. A. VERHULST en J.-M. DUVOSQUEL, Brussel, 1991, p. 66-67.

schepenen van deze twee heerlijkheden zetelden op de Brugse Burg zonder dat ze rechtsbevoegdheid hadden in Brugge zelf. Binnen de "stad Brugge" waren er ook een aantal enclaves waarover de Brugse schepenen geen zeggenschap hadden en ook niet konden verwerven ondanks een gerichte aankooppolitiek, op het einde van de dertiende eeuw, om macht en controle te krijgen over een uniform Brugs rechtsgebied. De enclaves van het *Proosse* en het *Kanunnikse* hadden hun eigen rechtspraak, wetten, keuren en bestuurders (de zogenaamde *redenaars*)⁹. Een deel van de Brugse bevolking moest zich tot de "redenaars" van het Proosse of Kanunnikse blijven wenden om een rechtsgeldig bewijs van een transactie te bekomen.

De geconcentreerde aanwezigheid van vele oorkondende instanties had voor gevolg dat er zich voortdurend scribenten in de buurt van de Brugse Burg ophielden om de verleden akten neer te schrijven. Zij boden hun diensten aan aan wie hen vroeg en betaalde. Eén van hen is de scribent van wie ik de oorkonden wil bestuderen.

III. DE BRONNEN

De nog voorhanden zijnde teksten van de scribent werden alle uitgegeven in de hoger genoemde eerste reeks van het "Corpus van Middelnederlandse teksten". In het CMT werden voor wat het toenmalige graafschap Vlaanderen betreft ca. 1466 oorkonden uitgegeven. Bij elke uitgegeven tekst hoort een korte beschrijving van de oorkonde, van de inhoud van de tekst en van de hand die de oorkonde neerschreef. Op basis van dit laatste kan men, met de nodige kritische zin, de teksten indelen in handengroepen of m.a.w. een geheel van teksten onderscheiden die door één hand werden geschreven.

Van de hierna besproken hand zijn 49 teksten in origineel voorhanden en dit uit de periode december 1279 (CMT 281) tot 28 oktober 1300 (CMT 1907)¹⁰. Een dergelijk groot aantal oorkonden van één enkele hand, verspreid over iets meer dan 20 jaar, biedt de mogelijkheid om na te gaan of er in de woord- en formulierkeuze, de structuur en stijl evoluties zijn vast te stellen. Een groot aantal van deze oorkonden heeft een prachtig versierde initiaal.

9. M. RYCKAERT, o.c., p. 71-83. J. DE SMET, "De evolutie van het Brugse stadsgebied", In : *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis, Société d'Émulation*, C, 1963, p. 90-99. J. MARECHAL, *Inventaris van het archief der Proosdij van Sint-Donaas te Brugge*, Brussel, 1960, p. VI-IX.

10. Voor het overzicht van de oorkondennummers uit het CMT en de precieze verdeling in de tijd zie Bijlage I.

IV. INHOUDELIJKE BESPREKING VAN DE OORKONDEN

IV. A. *Type rechtshandeling*

Het grootste deel van de teksten van deze scribent zijn oorkonden van vrijwillige rechtspraak : oorkonden waarbij de oorkondende instantie geen partij was bij de verleden rechtshandeling, maar wel een authentieke akte afleverde van de transactie aan de betrokken partijen.

Van de 49 teksten zijn er 36 enkelvoudige giften : een stuk land, huizen, renten, rechten ... werden middels een enkelvoudige gift, vaak geformuleerd als : *ende gauen halme ende wettelike ghifte* overgedragen van de ene partij aan de andere.

In zeven oorkonden gaat het om een dubbele rechtshandeling : een stuk land of een boerderij werd via een enkelvoudige gift aan een begunstigde "gegeven" die het nadien teruggaf aan de handelende partij tegen een jaarlijkse of halfjaarlijkse cijns (*ende gauen wettelike ghifte/ende gaf te erueliken sense*). Meestal was dit soort transactie een verdoken vorm van geld lenen, met de grond of het gebouw als onderpand.

Daarnaast zijn er nog twee teksten waarin het respectievelijk gaat om een schuldbekentenis en het in pacht nemen van een stuk grond.

Ten slotte zijn er vier uitspraken uit de contentieuze rechtspraak.

IV. B. *Oorkonders van de rechtshandeling*¹¹

De opdrachtgevers van deze scribent zetelden allen op de Brugse Burg. Het zijn de schepenen van het Sijseelse (31x), de "redenaars" van het Proosse (17x) en de kanunniken van Sint-Donaas (1x). Het lijkt logisch te veronderstellen dat deze scribent zich in de buurt van "zijn oorkonders" bevond en de voor hen verleden stukken neerschreef als ze hem daarom verzochten. Misschien had hij er een kantoortje¹². Hij was zeker niet in exclusieve dienst van één van deze oorkonders, want er waren nog andere handen actief voor de genoemde opdrachtgevers.

11. Zie voor een overzicht Bijlage I.

12. Op de Brugse Burg, "het oorkondingshart" van Brugge, waren zeer waarschijnlijk dergelijke kantoortjes aanwezig. Zie i.v.m. hiermee : M. LEROY, "Een nieuwe onbekende Middelnederlandse oorkonde uit 1271", In : *Taal en Tongval*, XLV, 1993, 2, p. 209-210.

Uit de vergelijkende diplomatische studie van het tekstmateriaal zal moeten blijken of het formulier werd aangepast al naargelang voor de ene of andere oorkonder werd gewerkt.

IV. C. *Overzicht van de handelende partijen en destinatarissen*

Het is niet de bedoeling om een uitgebreide prosopografische studie te maken van alle betrokken partijen. Toch ging ik even na of er misschien bepaalde personen waren die vaker als handelende partij opdoken. Dit is slechts één keer het geval¹³.

De transacties in deze oorkonden gebeurden zowel tussen individuen als tussen een privé-persoon en een kerkelijke of caritatieve instelling of een aan één van die instellingen verbonden persoon. Het gaat hierbij om diverse personen en instellingen zonder dat één van hen exclusief bediend werd door deze hand. Sommige destinatarissen werden meer dan één keer genoemd, maar ook oorkonden van andere handen waren voor hen bestemd.

Uit dit alles kan in elk geval besloten worden dat deze hand niet verbonden was aan één bepaalde handelende partij of destinataris.

V. DIPLOMATISCHE BESPREKING VAN DE OORKONDEN

V. A. *Inleiding*

Aan de hand van een gedetailleerde diplomatische analyse wil ik aantonen dat de oorkonden van vrijwillige rechtspraak die van deze hand voorhanden zijn al lang niet meer zo'n primitieve en onbeholpen indruk geven als de eerste Middelnederlandse oorkonden. Om dit duidelijk te maken zal ik na de analyse van de structuur van de teksten enkele formules bespreken.

V. B. *De structuur van de oorkonden*

V. B. 1. *Inleiding*

Oorkonden hebben een vaste structuur. Ze zijn samengesteld uit een aantal telkens terugkerende delen met elk hun eigen functie.

In de INTITULATIO (INT) vernemen we wat de identiteit van de oorkonder is (*wie scepenen*), in de NOTIFICATIO (NOT) verklaart de

13. In CMT 1376 (13 november 1294) en 1383 (4 december 1294) schenkt Wouter die Hoyere telkens land te Koolkerke aan Jacop van den Torre.

oorkonder aan wie hij de rechtshandeling kenbaar maakt (*doen te wetene*). De NARRATIO (NAR) geeft de onmiddellijke aanleiding of oorzaak van de transactie weer (*dat cam vor ons*) die dan verder in al haar juridische aspecten verduidelijkt wordt in de DISPOSITIO (DIS) (oppervlakte, situering, prijs, schulden, voorwaarden). In het laatste deel van de oorkonde wordt het zegel aangekondigd in de CORROBORATIO (COR) (*omdat dit vast blive ende ghestade hebben wie dit gheseghelt*). Hierna volgt nog de DATATIO (DAT) (*dit was ghedaen anno domini*).

Oorkonden van vrijwillige rechtspraak hebben doorgaans een eenvoudige en stereotiepe structuur : INT NOT NAR DIS COR DAT. Wat overtoellig is en niet ter zake doet (bv. een plechtige INVOCATIO of vrome aanroeping), wordt weggelaten.

V. B. 2. De structuur van deze oorkonden¹⁴

34 van de 49 oorkonden uit dit onderzoek hebben de meest (in de Brugse regio) voorkomende vorm : INT NOT NAR DIS COR DAT.

Een aantal oorkonden vertonen een kleine variant op dit schema. Omdat er meer dan één rechtshandeling werd behandeld in dezelfde tekst werd die ingeleid door een nieuwe NAR, gevolgd door een DIS.

In twee oorkonden werd er tussen de DIS en COR een SANCTIO toegevoegd waarbij men een sanctie voorzag bij het eventueel niet naleven van bepaalde afspraken.

Binnen dit pakket zijn er ook dertien oorkonden met een andere structuur : DIS SUB DAT. De tekst begint direct met de DIS (bv. CMT 479 : *Margriete f auesoeten van den boengarde gaf wettelike ghifte meester Janne calue capellane van onser vrouwen jn brugge (...)*). In de SUBSCRIPTIO (SUB) maken de oorkonders zich bekend (*dit kennen scepenen ...*). Er is geen enkele aankondiging van het zegel ook al zijn alle oorkonden bezegeld. Nadien volgt de DAT. Dit type tekst is beperkt tot het absolute juridische minimum.

Argumenten die de keuze voor de ene of andere structuurvorm zouden kunnen verantwoorden of verklaren, zijn er niet.

V. C. De formules per tekstdeel

V. C. 1. Inleiding

De structuur van oorkonden van vrijwillige rechtspraak volgde een heel strikt schema. Dit is ook het geval met de wijze waarop de

14. Zie voor een overzicht van de structuur van deze teksten Bijlage I.

inhoud van die verschillende tekstdelen werd geformuleerd. Een gedetailleerde analyse van de gebruikte formules, woordgroepen en woorden in de onderscheiden delen van de akte kan ons heel wat leren over de specifieke werkwijze van elke scribe. Naarmate het onderzoek vorderde, geraakte ik er steeds meer van overtuigd dat de eindverantwoordelijke voor de finale keuze van het formulier in de verschillende delen van een oorkonde van vrijwillige rechtspraak de scribe of hand zelf was. Dergelijke oorkonden waren zo kort en stereotiep, ook naar inhoud (in tegenstelling met de indrukwekkend lange oorkonden die uitgaan van grote kanselarijen) dat een (opgeleide) scribe zowel de redactie als de scriptio voor zijn rekening kon nemen. Het redactiemoment was zeer waarschijnlijk beperkt tot een korte opleiding bij het begin van de schrijversloopbaan.

V. C. 2. Overzicht van de gebruikte formules

V. C. 2. a. De INTITULATIO¹⁵

Zoals boven reeds gezegd hebben niet alle oorkonden van deze hand een INT. In 36 oorkonden is dit wel het geval. Een INT-formule bestaat doorgaans uit drie vaste delen die in een andere volgorde kunnen voorkomen : het persoonlijk voornaamwoord *Wie* (W), de na(a)m(en) van de oorkonder(s) (N), en de hoedanigheid waarin ze optreden (schepenen (S), "redenaars" (R) en kanunniken (C)).

Van CMT 281 (december 1279), ... *wie schepenen van den siesselschen* tot en met CMT 965 (17 oktober 1290) gebruikte deze scribe zeer consequent de NWS/NWR-structuur. Nadien (vanaf CMT 1128, 7 maart 1292) volgde even strikt de WNS/WNR-structuur, *Wie ... schepenen van den siesseelschen*.

Een dergelijke overgang kon ik ook bij andere handen uit het Brugse vaststellen, maar hier gebeurde die vrij radicaal zonder een overgangperiode.

Aanvullend vermeld ik ook dat de scribe aanvankelijk *s/ziesselschen* schreef en nadien *s/ziesseelschen*. Hier is de overgang niet zo definitief.

V. C. 2. b. De NOTIFICATIO¹⁶

De NOT-formules in de oorkonden uit het CMT zijn terug te voeren tot vier kernwoorden, *wetene*, *verstane*, *cont* en *kenlic*. Hierna

15. Zie voor een overzicht Bijlage II.

16. Zie voor een overzicht Bijlage III.

volgde de rest van de formule (*al den ghenen die dese lettren sullen sien ende horen lesen of al den ghenen die nu sijn ende wesen sullen*). De vormen met *wetene* en *verstane* waren de meest populaire in het westelijke deel van het toenmalige graafschap Vlaanderen.

Deze scribent was bijzonder consequent in het formuleren en spellen van de NOT in elk van deze oorkonden. Vanaf CMT 850 (25 april 1289) tot op het einde van de dertiende eeuw gebeurde dit steeds op dezelfde wijze : *doen tewetene alle(n) den g(h)oenen die dese letteren s/zullen s/zien jof horen lesen*. In acht oorkonden die CMT 850 voorafgaan hebben de varianten op deze formule eerder te maken met spelling dan met woordkeuze : 3x staat er *alden* i.p.v. *alle(n) den*; 5x schrijft de scribent *gonen* i.p.v. *g(h)oenen* en slechts één enkele keer staat er *ende* i.p.v. *jof*.

V. C. 2. c. De NARRATIO¹⁷

Een NAR-formule werd opgebouwd rond vier kernwoorden : *dat cam/quam vo(e)r ons*¹⁸. De onderscheiden delen van deze formule konden in een andere volgorde gestructureerd worden.

In dit tekstdeel was de scribent iets minder strikt. De structuur was weliswaar steeds dezelfde, DC/QVO (de vormen *camen* en *quamen* werden allebei gehanteerd), maar hij voegde soms woorden toe, zoals in de vier oorkonden uit de contentieuze rechtspraak. Na *dat quam (vor ons)* volgde *in ibanre vierscarre van den siesselschen* of een variant. In twee oorkonden van vrijwillige rechtspraak werd resp. (CMT 1385) *ende verliede hem ende verkennede hem wettelike dat* en (CMT 1777) *alse voer Redenaers* toegevoegd. Als er in één oorkonde twee of meer rechtshandelingen werden verleden, werd die volgende rechtshandeling ingeleid door een nieuwe NAR. De mogelijke varianten bij een tweede NAR waren iets talrijker.

V. C. 2. d. De DISPOSITIO¹⁹

In de DIS zijn er twee formules die vaak voorkwamen en dus dankbaar zijn om vergeleken en geanalyseerd te worden.

d. 1. *lichtelic min jof meer*

De meeste oorkonden van vrijwillige rechtspraak hadden direct betrekking op een transactie van onroerende goederen. Na de opgave van de oppervlakte van het stuk land volgde vaak de uitdrukking

17. Voor een overzicht zie Bijlage IV.

18. Symbolisch stelden we dit voor door de letters DC/QVO.

19. Voor een overzicht zie Bijlage V en VI.

lichtelic min jof meer. Er zijn twee sleutelwoorden, met hun spellingsvarianten, *lichtelic* en *lettel*.

In dit oorkondenpakket doen er zich wat deze formule betreft enkele vreemde zaken voor. Terwijl ik in andere oorkonden uit de Brugse regio kon vaststellen dat de variant met *lichtelic* het meest gebruikt werd, is dit met de oorkonden van deze hand niet het geval. Aanvankelijk gebruikte hij deze vorm (CMT 377, 415, 479, 519, 585), maar nadien schakelde hij over op de vormen met *lettel*. Enkel in CMT 1056a, 1128 en 1173 dook de eerste vorm nog eens op. Op de tweede plaats moet worden genoteerd dat deze hand duidelijk de voorkeur gaf aan de varianten met *me jof min* i.p.v. *min jof me*. Deze laatste lijkt echter iets populairder te zijn in het Brugse. Enkele keren komen ook dubbele varianten voor, hiermee wordt bedoeld de vormen waar het sleutelwoord herhaald werd : *lettel me jof lettel min*.

Een verklaring voor de veelheid aan varianten is er niet. Deze hand gebruikte vooral de vorm : *lettel me jof min*, maar andere varianten waren ook mogelijk.

d. 2. *te wette te waerne*

Met de uitdrukking *te wette te waerne* beloofde de handelende partij de destinataris de ongestoorde eigendom van zijn bezit. Het is een bijzonder lange formule bestaande uit verschillende deeltjes die alle op een andere plaats kunnen staan. Deze formule werd ook aangepast aan de concrete situatie waarin de goederen verhandeld werden (bv. grond belast met een schuld).

Als men met deze zaken rekening houdt en de formules bekijkt die in de verschillende oorkonden van deze hand voorkomen, moet men vaststellen dat hier een zeer grote vorm van uniformiteit kan worden aangetoond. In de niet gedetailleerde analyse van elk deel wordt dit duidelijk.

Ten eerste werden de twee partijen of bij name of met een persoonlijk voornaamwoord (*soe, sie, hem, ...*) genoemd, al dan niet met de mededeling ten behoeve van welke destinataris er werd opgetreden door de tussenpersoon : *ende sie/N wedde(nts) hem/N (ter ... boef)*. Soms volgde dan het voorwerp van de rechtshandeling : *al dit vorseide land*. Nadien kwam de vaste uitdrukking steeds in deze volgorde : *tewetten tewaerne*, met direct daarna de al even vaste woordgroep : *wech ende land (ende) quite land*. Dit laatste stuk ontbrak of werd aangepast als de gift iets anders betrof dan een stuk grond. Als er schulden op de grond rustten, werd dit nu vermeld, bv. *met sire rechter scult*. Ten slotte volgden nog twee woordgroepen, zo

goed als altijd in deze volgorde : *te sinen vrien eghijndome en jeghen elken mensche*.

De scribent structureerde gedurende 20 jaar de woordgroepen in deze formule bijna steeds op dezelfde wijze, ook al moest hij de tekst telkens aanpassen aan de concrete juridische situatie.

Enkele keren komen er twee "belofte-formules" voor. Dit gebeurde, maar niet altijd, in de teksten waarin twee rechtshandelingen werden neergeschreven. Deze tweede "belofte-formule" vertoonde soms een wat afwijkend patroon.

V. C. 2. e. De SUBSCRIPTIO²⁰

In de dertien oorkonden van het DIS SUB DAT-type maakten de oorkonders zich enkel bekend in de SUB, telkens op een identieke wijze : *Dit kennen schepenen van den siesselschen/redenars vp sproefs N*. Toch zijn deze oorkonden voorzien van de zegels van de oorkonders, zonder dat die bezegeling werd aangekondigd. Waarom een bepaald type oorkonde soms de voorkeur genoot is niet duidelijk.

V. C. 2. f. De CORROBORATIO²¹

In het eerste deel van de COR drukt de oorkonder de wens uit dat de rechtshandeling onveranderd zou blijven (*vast ende ghestade*). Onmiddellijk aansluitend op deze uitdrukking volgt de aankondiging van het zegel. Deze twee delen vormen natuurlijk één logisch geheel, maar ze werden om methodologische redenen uit elkaar gehaald.

f. 1. *vast ende ghestade*

Net als de belofte-formule in de DIS kunnen de verschillende woordgroepjes waaruit het eerste deel van de COR-formule is samengesteld op de meest diverse plaatsen binnen het geheel staan.

Ook in deze formule kan ondanks alle mogelijke varianten opnieuw een grote uniformiteit worden vastgesteld. De inleiding van het eerste deel luidde aanvankelijk : *ende omdat wie ... vorseit* (CMT 281 tot en met 765), nadien werd dit : *Ende omme dat wie ... vorseit stonden over dese ghifte ende over dese weddinghe*. De eerste vorm dook nadien nog af en toe op. Slechts vier teksten hebben : *Ende jn kennessen van deser dinc*. Nadien volgde de wens om de gedane rechtshandeling onveranderd te houden : *willen dat dese ghifte ende*

20. Voor een overzicht zie Bijlage VII.

21. Voor een overzicht zie Bijlage VIII.

dese dinghen vaste ende ghestade sijn ghehouden/(ende wie) willen dat al vast ende ghestade ghehouden bliuet.

Over dit laatste stukje zin moeten twee zaken worden opgemerkt. Van CMT 281 tot 765 verwees de scribent op een vrij expliciete wijze naar de rechtshandeling : *dese ghifte ende dese dinghen*. Nadien werd dit bijna steeds : *al*. In het eerste deel van de inleiding was dit net andersom, van CMT 281 tot en met 765 werd niets concreets over de rechtshandeling zelf gezegd en nadien wel. Ten tweede moet worden genoteerd dat de *vast ende ghestade*-woordgroep vrij lang is : *vast ende ghestade ghehouden bliuet*. Tot CMT 605 was deze hand bezig om de formule vorm te geven, nadien bleef ze zo goed als dezelfde.

f. 2. *seghel*

Het tweede deel van de COR is samengesteld uit vaste sleutelwoorden, nl. *letteren*, *gheseghelt*, *zeghelen* en *vithanghende*. Soms werd aan de formule *teknessen* of *in kennessen* toegevoegd.

Ook hier weer een formule met steeds terugkerend patroon : *so hebben wie dese letteren teknessen gheseghelt met onsen seghelen vithanghende*. Enkele keren ontbrak het tussenvoegsel *teknessen*. Drie teksten (CMT 1128, 1266, 1347) zonder de inleiding met *vast ende ghestade* hebben een aparte maar wel telkens gelijke formule : *Ende jn kennessen van deser dinc hebben wie vorseide schepenen dese letteren gheseghelt met onsen zeghelen vithanghende*.

Ook vermeldenswaardig is dat de scribent (vanaf CMT 1205) overschakelde van de spellingsvorm *vithanghende* naar *huuthanghende* (met nog één vermelding van de "oude vorm" in CMT 1266).

V. C. 2. g. De DATATIO²²

Ervaring leerde dat de DAT het tekstdeel bij uitstek is waarin resten van het Latijn als oude oorkondentaal weer te vinden zijn. Sommige scribenten (ook op het einde van de dertiende eeuw) van Middel nederlandse ambtelijke teksten hebben een volledig Latijnse DAT (*actum anno domini ... in maio*). De meeste scribenten ontwikkelden echter een tussenvorm met Latijnse en Middel nederlandse elementen.

In de DAT werd slechts uitzonderlijk de plaats van het verlijden van de rechtshandeling vermeld.

22. Voor een overzicht zie Bijlage IX.

Wat de oorkonden van deze hand betreft, werd slechts één enkele keer vermeld waar de rechtshandeling plaatsvond (CMT 882 : *te brugghe jnde burgh*). Het gaat om een oorkonde verleden voor de schepenen van het Sijseelse, die op de Brugse Burg zetelden.

De inleiding van de DAT luidde steeds : *Dit was ghedaen*. Uitzondering hierop vormt CMT 750 met *dit was ghwijst*. Deze oorkonde behandelde een uitspraak uit de contentieuze rechtspraak. Het is wel vreemd dat deze inleidende woordgroep niet werd gebruikt in de andere drie oorkonden van hetzelfde type. Na de inleiding volgde de dag- en maandaanduiding - in de volkstaal - en ten slotte het jaartal, ingeleid door *anno domini*. Dit gebeurde op vier uitzonderingen na steeds in het Latijn met ofwel Romeinse cijfers alleen (1x), ofwel Romeinse cijfers in combinatie met één of meer woorden in het Latijn (43x) ofwel volledig met Latijnse woorden (2x). In CMT 377 schreef hij een deels Middelnederlandse deels Latijnse DAT neer : *dit was gedaen ... jnt jaer ons heren als men scrijft sijn jncarnaton m^o cc^o lxxx^o primo*. Tegen het einde van de dertiende eeuw voerde de scribent een volledig Middelnederlandse DAT in. Het einde van een lang proces naar een volledige invoering van de volkstaal?

V. C. 3. Besluit bij het formule-overzicht

De oorkonden van deze scribent werden gestructureerd volgens een vast patroon met zes of drie tekstdelen. In elk van die delen werden enkele formules geanalyseerd. Aan de hand van die analyse kan besloten worden dat deze scribent gedurende zijn hele carrière bijzonder formule- en structuurvast was. Het is zelfs zo dat met de onderzoeksresultaten van deze hand een soort gestandaardiseerde "modeloorkonde" kan worden samengesteld.

- INT : ... *wie schepenen van den siesselschen*
Wie ... schepenen van den siesseelschen
- NOT : *doen te wetene alle den goenen die dese letteren sullen sien*
jof horen lesen
- NAR : *dat quam vor ons N*
- DIS1 : *lettel me jof min*
- DIS2 : *Ende sie weddents hem te N boef vorseit tewetten tewaerne*
wech ende land quite land met sire rechter sproefs scult te
N vrien Eghindome jegen elken mensche
- SUB : *Dit kennen schepenen van den siesselschen ...*
- COR1 : *ende omdat wie schepenen vorseit*

*Ende omme dat wie redenars vorseit stonden over dese
ghifte ende over dese weddinghe*

*willen dat dese ghifte ende dese dinghen
& wie willen dat al*

*vaste ende ghestade sijn ghehouden
vast ende ghestade ghehouden bliuet*

COR2 : *so hebben wie dese letteren te kennessen gheseghelt
met onsen zeghelen huuthanghende*

DAT : *Dit was ghedaen ... anno domini M^o CC^o Nonagesimo
Nono*

*Dit was ghedaen ... jnt jaer alse men screef ons heren
jncarnation Dusentich ende drie hondert*

Met deze modeloorkonde voor ogen kan worden besloten dat de oorkondende instantie of de betrokken partijen geen bepalende factor waren voor de concrete formulering van de tekst.

De verschillen in het formulier kunnen soms verklaard worden door de specifieke aard van de rechtshandeling. Andere varianten zijn niet te verklaren en kunnen misschien enkel worden toegeschreven aan toevalligheden.

VI. ENKELE AANVULLINGEN

Omdat deze hand zo formuliervast was, dacht ik te kunnen veronderstellen dat ik aan de hand van vergelijkend onderzoek van dit tekstmateriaal met oorkonden die enkel in afschrift voorhanden zijn, bepaalde teksten aan deze hand zou kunnen toeschrijven.

Ik deed de test met een aantal oorkonden, uitgegeven in het CMT, waarvan geen origineel bewaard is. Na een gedetailleerde vergelijking kan ik met vrij grote zekerheid voor een aantal teksten stellen dat het origineel door de hier bestudeerde hand werd geschreven.

Het gaat om : CMT 724a (23 juni 1287), 749a (13 november 1287) en 805a (9 juli 1288), neergeschreven in een cartularium van de Brugse Onze-Lieve-Vrouwkerk.

Hierna volgt een vergelijking, tekstdeel per tekstdeel.

INTITULATIO :

724a : ... *wie scepenen van den ziecelschen*

749a : *wie ... manne miins here jans van praet ruddere*²³

805a : *wie ... manne miins here jans van praet ruddre*

Als CMT 749a en 805a in origineel inderdaad van deze scribent zijn, gebruikte deze hand al voor CMT 965 de WNS-structuur. Alle spellingsvarianten moeten worden toegeschreven aan de hand van de kopiist.

NOTIFICATIO :

724a : *doen te wetene alle den ghenen die dese letteren zullen zien jof horen lesen*

749a : *doen te wetene allen den ghenen die dese letteren zullen zien jof horen lesen*

805a : *doen te wetene allen den ghenen die dese letteren zullen zien jof horen lesen*

Deze formule sluit volledig aan bij NOT-formule uit de originele oorkonden van deze hand.

NARRATIO :

724a : *dat quamen vor ons N/vort quamen vor ons scepenen vorseit/ende vort quam vor ons N*

749a : *dat camen vor minen here janne van praet ruddere & vor ons manne vorseit N*

805a : *dat camen voer minen here jan van praet ruddere ende voer ons manne voerzeit N*

Een identieke structuur als de boven bestudeerde oorkonden.

DISPOSITIO :

724a : *lichtelic me jof min/lettel me(e) jof min*

Nog eenmaal de *lichtelic*-variant, wel met *me* voor *min* en nadien een vorm met *lettel*.

724a : *ende N wedden N ter kerken boef vorseit al dit vorseide lant te wetten te waerne wech ende land quite land met sire rechter scult ter kerken vrien eghindome*

23. Het Praatse was de voornaamste heerlijkheid van Oedelem. Zie in verband hiermee : K. DECLERCQ, *Feodaliteit in het Brugse Vrije, leen en familie in de ambachten Oostkamp en Sijsele (ca. 1325-1515)*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1984, p. 200 e.v.

worden en blijken niet zo plots, maar wat geleidelijker te zijn gebeurd. Een vierde oorkonder moet worden toegevoegd, nl. de leenmannen van Jan van Praat. Het Praatse lag in Oedelem en Oedelem was een parochie in het Ambacht Sijsele²⁴. De contacten tussen deze opdrachtgever en de scribent zullen zo goed als zeker via de "Sijseelse weg" zijn gegaan.

VII. ALGEMEEN BESLUIT

Van deze hand zijn 49 oorkonden, meestal van privaatrechterlijke aard, in origineel voorhanden, geschreven tussen 1279 en 1300. De akten, waarin diverse handelende partijen optraden, werden verleden voor verschillende oorkonders die echter allen op de Brugse Burg zetelden. De formulevastheid (weliswaar met de nodige evolutie in woordkeuze, formulier en spelling) gedurende de 21 jaar van scribents carrière is opvallend en laat toe om oorkonden enkel in afschrift bewaard aan zijn hand toe te schrijven.

Al deze gegevens samen doen me besluiten dat het hier gaat om wat ik ben gaan noemen een "free-lance-scribent" of een soort "zelfstandig" schrijver die zelf zijn diensten aanbood aan wie er hem om vroeg en betaalde. De wijze waarop hij een oorkonde opstelde en neerschreef, lag vast en bepaalde hij zonder zich aan te passen aan zijn mogelijke opdrachtgevers. Hij ging daarbij vrij onafhankelijk te werk aangezien er in zijn teksten uitdrukkingen te vinden zijn die niet direct typisch zijn voor de "oorkondentaal" uit het Brugse (cfr. DIS). Dit kan misschien te maken hebben met een opleiding die hij ooit (elders) kreeg of met zijn plaats van herkomst. De oorkonden van deze scribent tonen in elk geval aan dat het Middelnederlands op het einde van de dertiende eeuw zich uitstekend leende voor het neerschrijven van oorkonden van vrijwillige rechtspraak.

Meer dan de typische stijl- en formulierkenmerken komt men over deze scribent niet te weten. Voorlopig moeten we hem in die grote grijze anonieme scribentenmassa van het Brugge van het einde van de dertiende eeuw laten.

24. Cfr. K. DECLERCQ, o.c., p. III.

BIJLAGEN

Bijlage I : Structuur, datum en oorkonder

281	INT NOT NAR DIS COR DAT	1279 DEC	SCHEP SIJ
377	INT NOT NAR DIS NAR DIS COR DAT	1281 OKT 25	SCHEP SIJ
415	INT NOT NAR DIS COR DAT	1282 MEI 15	SCHEP SIJ
479	DIS SUB DAT	1283 MEI 21	SCHEP SIJ
519	INT NOT NAR DIS NAR DIS SAN COR DAT	1284 FEB 24	SCHEP SIJ
585	INT NOT NAR DIS COR DAT	1285 FEB 16	SCHEP SIJ
605	INT NOT NAR DIS COR DAT	1285 MEI 25	SCHEP SIJ
750	INT NOT NAR DIS COR DAT	1287 NOV 14	SCHEP SIJ
765	INT NOT NAR DIS COR DAT	1288 JAN 30	SCHEP SIJ
850	INT NOT NAR DIS COR DAT	1289 APR 25	RED PROOSSE
851	INT NOT NAR DIS COR DAT	1289 APR 29	RED PROOSSE
862	INT NOT NAR DIS NAR DIS COR DAT	1289 JUN 18	RED PROOSSE
882	DIS SUB DAT	1289 OKT	SCHEP SIJ
965	INT NOT NAR DIS COR DAT	1290 OKT 17	SCHEP SIJ
1034	DIS SUB DAT	1291 MEI 22	SCHEP SIJ
1056a	DIS SUB DAT	1291 JUL 11	SCHEP SIJ
1128	INT NOT NAR DIS COR DAT	1292 MRT 7	SCHEP SIJ
1173	INT NOT NAR DIS COR DAT	1292 JUN 17	SCHEP SIJ
1190	INT NOT NAR DIS COR DAT	1292 SEP 24	SCHEP SIJ
1194	INT NOT NAR DIS COR DAT	1292 OKT 25	SCHEP SIJ
1200	DIS SUB DAT	1292 NOV 26	SCHEP SIJ
1204	INT NOT NAR DIS SAN COR DAT	1292 DEC 13	RED PROOSSE
1205	INT NOT NAR DIS COR DAT	1292 DEC 23	SCHEP SIJ
1266	INT NOT NAR DIS NAR DIS COR DAT	1293 JUL 18	RED PROOSSE
1281	INT NOT NAR DIS COR DAT	1293 SEP 26	RED PROOSSE
1331	INT NOT NAR DIS COR DAT	1294 MEI 5	SCHEP SIJ
1342	DIS SUB DAT	1294 JUN 12	RED PROOSSE
1347	INT NOT NAR DIS COR DAT	1294 JUL 10	RED PROOSSE
1352	DIS SUB DAT	1294 SEP 18	RED PROOSSE
1359	INT NOT NAR DIS COR DAT	1294 OKT 1	SCHEP SIJ
1376	DIS SUB DAT	1294 NOV 13	RED PROOSSE
1377	DIS SUB DAT	1294 NOV 13	RED PROOSSE
1383	DIS SUB DAT	1294 DEC 4	RED PROOSSE
1385	INT NOT NAR DIS COR DAT	1294 DEC 17	KAN DONAAS
1409	INT NOT NAR DIS COR DAT	1295 MRT 23	SCHEP SIJ
1419	INT NOT NAR DIS COR DAT	1295 APR 16	SCHEP SIJ
1431	INT NOT NAR DIS COR DAT	1295 JUN 8	SCHEP SIJ

1432 INT NOT NAR DIS COR DAT
 1447 INT NOT NAR DIS NAR DIS COR DAT
 1482 DIS SUB DAT
 1486 INT NOT NAR DIS NAR DIS COR DAT
 1547 DIS SUB DAT
 1549 INT NOT NAR DIS COR DAT
 1564 DIS SUB DAT
 1680 INT NOT NAR DIS COR DAT
 1777 INT NOT NAR DIS COR DAT
 1896 INT NOT NAR DIS NAR DIS NAR DIS COR DAT
 1897 INT NOT NAR DIS NAR DIS COR DAT
 1907 INT NOT NAR DIS COR DAT

1295 JUN 8
 1295 SEP 1
 1296 FEB 1
 1296 MRT 10
 1296 NOV 24
 1296 DEC 5
 1297 JAN 26
 1298 MEI 8
 1299 JUL 21
 1300 AUG 13
 1300 AUG 20
 1300 OKT 28

SCHEP SIJ
 SCHEP SIJ
 RED PROOSSE
 SCHEP SIJ
 RED PROOSSE
 SCHEP SIJ
 RED PROOSSE
 SCHEP SIJ
 RED PROOSSE
 RED PROOSSE
 SCHEP SIJ
 SCHEP SIJ

Bijlage II : INTITULATIO

281 ... wie schepenen van den siesselschen
 377 ... wie schepenen van den ziesseelschen
 415 ... wie schepenen van den ziesseelschen
 519 ... wie schepenen van den ziesseelschen
 585 ... wie schepenen van den siesselschen
 605 ... wie schepenen van den siesselschen
 750 ... wie schepenen van den siesseelschen
 765 ... wie schepenen van den siesseelschen
 850 ... wie redenars vp sproefs
 851 ... wie redenars vp sproefs
 862 ... Wie Redenars vp sproefs
 965 ... wie schepenen van den siesseelschen
 1128 Wie ... schepenen van den siesseelschen
 1173 Wie ... schepenen van den siesseelschen
 1190 Wie ... schepenen van den ziesseelschen
 1194 Wie ... schepenen van den ziesseelschen
 1204 Wie ... redenars vp sproefs
 1205 Wie ... schepenen van den ziesseelschen
 1266 Wie ... Redenars vp sproefs
 1281 Wie ... Redenars vp sproefs
 1331 Wie ... schepenen van den ziesseelschen
 1347 Wie ... Redenars vp sproefs
 1359 Wie ... schepenen van den ziesseelschen
 1385 Wie ... canoneke van sinte Donaes in Brugghe
 1409 Wie ... schepenen van den siesseelschen
 1419 Wie ... schepenen van den siesseelschen
 1431 Wie ... schepenen van den siesseelschen

1432 Wie ... schepenen van den ziesseelschen
 1447 Wie ... schepenen van den ziesseelschen
 1486 Wie ... schepenen van den ziesseelschen
 1549 Wie ... schepenen van den ziesseelschen
 1680 Wie ... schepenen van den siesseelschen
 1777 Wie ... Redenars vp sproefs
 1896 Wie ... Redenars vp sproefs
 1897 Wie ... schepenen van den siesseelschen
 1907 Wie ... schepenen van den siesseelschen

Bijlage III : NOTIFICATIO

281 doen tewetene alle den gonen die dese letteren sullen sien jof horen lesen
 377 doen te wetene alden gonen die dese letteren sullen zien jof horen lesen
 415 doen tewetene alden gonen die dese letteren zullen zien jof horen lesen
 519 doen tewetene alle den goenen die dese letteren sullen zien jof horen lesen
 585 doen tewetene alden gonen die dese letteren sullen sien jof horen lesen
 605 doen tewetene alle den goenen die dese letteren sullen sien jof horen lesen
 750 doen tewetene alle den gonen die dese letteren sullen sien jof horen lesen
 765 doen tewetene alle den goenen die dese letteren sullen zien ende horen lesen
 850 doen tewetene allen den goenen die dese letteren sullen sien jof horen lesen
 851 doen tewetene allen den goenen die dese letteren sullen zien jof horen lesen
 862 doen te wetene alle den goenen die dese letteren zullen zien jof horen lesen
 965 doen tewetene allen den goenen die dese letteren zullen zien jof horen lesen
 1128 doen te wetene allen den goenen die dese letteren sullen sien jof horen lesen
 1173 doen te wetene allen den goenen die dese letteren sullen sien jof horen lesen
 1190 doen te wetene allen den goenen die dese letteren zullen zien jof horen lesen
 1194 doen tewetene allen den goenen die dese letteren zullen zien jof horen lesen
 1204 doen tewetene allen den goenen die dese letteren zullen zien jof horen lesen
 1205 doen tewetene allen den goenen die dese letteren zullen zien jof horen lesen
 1266 doen tewetene allen den gonen die dese letteren zullen zien jof horen lesen
 1281 doen tewetene allen den goenen die dese letteren zullen zien jof horen lesen
 1331 doen tewetene allen den goenen die dese letteren zullen zien jof horen lesen
 1347 doen tewetene allen den goenen die dese letteren zullen zien jof horen lesen
 1359 doen te wetene allen den goenen die dese letteren zullen zien jof horen lesen
 1385 doen te wetene allen den goenen die dese letteren zullen zien jof horen lesen
 1409 doen te wetene allen den goenen die dese letteren sullen sien jof horen lesen
 1419 Doen te wetene allen den goenen die dese letteren sullen zien jof horen lesen
 1431 doen tewetene allen den goenen die dese letteren zullen zien jof horen lesen
 1432 doen te wetene allen den goenen die dese letteren zullen zien jof horen lesen
 1447 doen tewetene allen den goenen die dese letteren sullen zien jof horen lesen
 1486 doen tewetene allen den goenen die dese letteren sullen sien jof horen lesen

1549 doen tewetene allen den goenen die dese letteren zullen zien jof horen lesen
 1680 doen te wetene allen den goenen die dese letteren sullen sien jof horen lesen
 1777 Doen te wetene allen den goenen die dese letteren zullen zien jof horen lesen
 1896 doen te wetene allen den goenen die dese letteren zullen zien jof horen lesen
 1897 doen te wetene allen den goenen die dese letteren zullen zien jof horen lesen
 1907 doen te wetene allen den goenen die dese letteren zullen zien jof horen lesen

Bijlage IV : NARRATIO

281 dat quam vor ons N
 377 dat cam vor ons N/ende vord so cam N
 415 dat camen vor ons N
 519 dat quamen voer ons N/Ende voert quamen vor ons schepenen N
 585 dat quam voer ons N
 605 dat quam N in ibanre vierscarre van den siesselschen
 750 dat quam N jn ghebanner vierscare van den siesselschen
 765 dat cam vor ons in ghebanner vierscare van den siesselschen N
 850 dat cam voer ons N
 851 dat camen voer ons N
 862 dat camen voer ons N/Ende vort cam voer ons Redenars vorseit N
 965 dat cam voer ons in ghebanner vierscarre van den siesselschen N
 1128 dat quamen voer ons N
 1173 dat quamen voer ons N
 1190 dat quamen voer ons N
 1194 dat quamen voer ons N
 1204 dat quamen voer ons N
 1205 dat quamen voer ons N
 1266 dat quamen voer ons N/Ende vord cam vor ons N
 1281 dat camen voer ons N
 1331 dat quamen vor ons N
 1347 dat quamen vor ons N
 1359 Dat quam voer ons N
 1385 dat quam voer ons N ende verliede hem ende verkennede hem wettelike dat
 1409 dat quamen voer ons N
 1419 Dat quamen voer ons N
 1431 dat quamen voer ons N
 1432 dat quam vor ons N
 1447 dat quamen voer ons N/Ende vord quamen voer ons schepenen vorseit N ende verlieden hem vor ons dat
 1486 dat quamen voer ons N/Ende vord quamen voer ons schepenen vorseit N
 1549 Dat quamen voer ons N
 1680 dat quam voer ons N
 1777 dat quamen voer Ons also voer Redenaers N

1896 dat quamen voer ons N/Ende vord quam vor ons redenars vorseid N/Ende vord quam vor ons redenars vorseid N
 1897 Dat quamen voer ons N/Ende voerd quamen voer ons schepenen vorseid N
 1907 dat quamen voer ons N

Bijlage V : DISPOSITIO 1

377 lichtelijc me jof min (4x)
 415 lichtelijc meer jof min
 479 lichtelijc me jof min (2x)
 519 lichtelijc me jof min/lettel me jof min (6x)
 585 lichtelijc me jof min
 850 lettel me jof lettel min
 851 lettel me jof lettel min
 862 lettel me jof lettel min
 882 lettel me jof min (6x)
 965 lettel me jof min
 1034 lettel me jof min
 1056a lichtelijc me jof min
 1128 lichtelijc min jof lichtelijc me/lettel me jof min (5x)
 1173 lichtelijc me jof lichtelijc min
 1190 lettel me jof min
 1194 lettel me of min (9x)
 1200 lettel me jof min (2x)
 1204 lettel me jof min
 1205 lettel me jof min
 1281 lettel me jof lettel min
 1331 lettel me jof min
 1342 lettel me jof min
 1347 lettel me jof lettel min
 1352 lettel me jof min
 1359 lettel me jof min/lettel me of min
 1376 lettel me jof min
 1377 lettel min jof me
 1383 lettel me jof min
 1385 lettel me jof min/lettel me jof lettel min,
 1409 lettel me jof min
 1419 lettel me jof min
 1431 lettel me jof min
 1432 lettel me jof min
 1447 lettel me jof min
 1482 lettel me jof min (3x)
 1486 lettel me jof min (7x)

1549 lettell me jof min (8x)/lettell me jof lettell min (2x)
 1564 lettell me jof lettell min
 1680 lettell me jof min
 1777 lettell me jof lettell min
 1896 lettell me of min (2x)/lettell me jof min
 1897 lettell me jof lettell min (2x)/lettell me jof min (2x)
 1907 lettell me jof min

Bijlage VI : DISPOSITIO 2

377 ende N weddents ter . boef vorseit van al desen vorseiden lande
 377 ende N weddets N
 415 ende N weddents N
 479 ende soe N weddets N
 519 Ende sie N wedden N van al desen vorseiden lande
 585 & soe weddets hem
 850 Ende N wedde N te . boef vorseit dese vorseide . lands
 851 ende N wedden N te . boef vorseit dese vorseide . lands
 862 ende sie weddents hem
 862 Ende hie wedde hem dit vorseide land
 882 Ende sie wedden hem al dit vorseide land & (...) met al datter an & vp es aerduast & naghelust
 1034 ende sie weddents hem
 1056a & sie weddents hem
 1128 & sie weddents N . boef
 1173 Ende sie N wedden N al dit vorseide land ende husinghe ende bome ende vrucht vorseit
 1190 Ende sie weddents N
 1194 Ende sie wedden hem al dese vorseide rente
 1200 Ende sie wedden hem ter . boef vorseit dese vorseide rente
 1204 Ende N weddets hemleden ter . boef al dit vorseide land
 1205 Ende N wedden N dese vorseide hofsteden te . boef vorseit
 1266 Ende sie wedden hem
 1266 & hie weddets hemleden van . aluen vorseit
 1281 ende sie weddents hem te . boef vorseit
 1331 Ende sie weddents hem
 1342 Ende sie weddents hem te . boef .
 1347 Ende sie weddents hem te . boef vorseit
 1352 Ende sie weddents hem te . boef .
 1359 Ende so wedde hem aldit vorseide land
 1376 Ende sie weddents hem
 1377 Ende sie weddents hem ter . boef vorseit
 1383 Ende sie weddents hem
 1409 Ende sie weddents hem

1419 Ende sie weddents hem
1431 Ende sie weddents hem
1432 Ende hie weddets hem
1447 Ende sie wedden hem dit vorseide land over hem seluen ende over alle die gone diere recht an heschen mochten
1482 Ende sie weddents hem
1486 Ende sie weddents hem
1486 Ende sie wedden hem aldit vorseide land ende ervelike rente vorseit
1547 Ende hie weddet hem te . boef vorseit
1549 Ende N wedden N te . boef vorseit al dit vorseide land
1564 Ende sie weddents hem boef vorseit
1680 Ende soe weddets hem ter . boef .
1777 Ende sie wedden N boef die heltschede van desen vorseiden lande
1896 Ende sie wedden hem al dit vorseide land
1897 Ende sie wedden hem aldit vorseide land
1897 Ende sie wedden hem dese line lands vorseid
1907 Ende N wedden N te sinen boef ende . boef vorseid dit vorseide land

377 te wetten tewaerne wech ende land ende quite land met . renten siaers
377 tewetten tewaerne ...
415 te wetten tewaerne wech ende land met sire Rechter scout
479 tewetten tewaerne wech ende land quite land met sire rechter scout
519 te wetten tewaerne wech ende land quite land met . siaers sgrauen scoud
585 tewetten tewaerne wech & land quite land met sire rechter scout
850 te wetten tewaerne wech ende land quite lant met sire rechter scult
851 tewetten tewaerne wech ende land quite land met sire rechter sproef shult
862 tewetten tewaerne wech ende land quite land
862 tewetten tewaerne
882 tewetten tewaerne wech & land quite land met alsulker scult alser vp staet & hier voernoment es
1034 tewetten tewaerne wech ende land quite land met sire rechter scult
1056a tewetten tewaerne wech ende land quite land
1128 te wetten te waerne al dese vorseide rente arvelijc staende vp dit vorseide land
1173 tewetten te waerne met al datter aerduast ende nagheluaet an es wech end land quite land met sire Rechter scult
1190 tewetten tewaerne wech ende land (..) ende quite land met sire rechter scult met al datter an es aerdvast &
1190 nagheluaet
1194 tewetten te waerne staende vp dit vorseide land
1200 tewetten tewaerne staende vp dit vorseide land
1204 tewetten tewaerne van vp & of tevaerne ende der note scadeloes teghebrukene
1204 ente husinghe ghehauedich tehoudene vp ende neder staende jeghen wint ende jeghen water (...)
1205 te wetten te waerne wech ende land quite land met . siaers te sculden
1266 tewetten tewaerne
1266 tewetten tewaerne
1281 tewetten tewaerne wech ende land quite land met sire rechter sproefs scult
1331 tewetten te waerne wech ende land quite land met . siaers tesculden diet ghelt te arsebroec

1342 te wetten te waerne wech ende land quite land met sire rechter sproefs scult
 1347 tewetten tewaerne wech ende land quite land met sire rechter sproefs scult
 1352 te wetten te waerne wech ende land quite land met sire rechter sproefs scult
 1359 te wetten tewaerne wech ende land quite land met sgrauen scult ende met . siaers scult dat aldit vorseide land ghelt N
 1376 tewetten tewaerne wech ende land quite land met sire rechter sproefs scult
 1377 te wetten te waerne wech ende land quite land met sire Rechter sproefs scult
 1383 tewetten te waerne wech ende land quite land met sire rechter sproefs scult
 1409 tewetten tewaerne wech ende land quite land met sire Rechter scult
 1419 tewetten tewaerne wech ende land quite land met sire rechter scult
 1431 te wetten tewaerne wech ende land quite land met sire rechter scult
 1432 tewetten tewaerne wech ende land quite land met sire rechter scult
 1447 tewetten tewaerne wech ende land quite land met sire Rechter scult
 1482 tewetten tewaerne wech ende land quite land met sire Rechter sproefs scult
 1486 tewetten tewaerne wech ende land quite land met sire rechter scult
 1486 tewetten te waerne
 1547 te wetten te waerne met al datter an es aerduast ende nagheluast
 1549 tewetten te waerne wech ende land quite land
 1564 te wetten te waerne wech ende land quite land met sire rechter sproefs scult
 1680 te wetten te waerne wech ende land quite land met sire Rechter scult
 1777 te wetten te waerne wech ende land quite land met sire rechter sproefs schult
 1896 te wetten tewaerne wech ende land quite land met sire rechter sproefs scult
 1897 te wetten te waerne wech ende land quite land met sire rechter scult
 1897 te wetten te waerne wech ende land quite land met sire rechter scult
 1907 te wetten te waerne wech ende land quite land met sire rechter scult

377

377

415 te sinen vrien eghijndome

479 te sinen vrien eghijndome

519

585 tesinen vrien eghijndome

850 jeghen elken mensche

851 jeghen elken mensche te dis vorseids huus vrien eghijndome

862 te sinen vrien Eghijndome jeghen elken mensche met . te schulden elx jaers

862 jeghen elken mensche omme desen vorseiden sens te areleder vrien Eghijndoeme

882 te sinen vrien eghijndome jeghen elken mensche

1034 te sinen vrien Eghijndome jeghen elken mensche

1056a jeghen elken mensche te sinen vrien eghijndome met . als tesculden siaers die men ghelt te siessele

1128 tscouents vrien Eghijndome jegen elken mensche

1173 te sinen vrien Eghijndome Jeghen elken mensche

1190 tes . vrien Eghijndoeme jeghen elken mensche

1194 jeghen elken mensche te sinen vrien Eghijndoeme

1200 ter kerken vrien Eghijndome jeghen Elken mensche

1205 ter kerken vrien eghijndome vorseit jeghen elken mensche
 1266 te . vrien Eghijndome jeghen elken mensche
 1266 jeghen elken mensche te haerleder vrien Eghijndome omme . siaers vorseit renten bouen alre scult
 1281 te . vrien Eghijndome vorseit Jeghen elken mensche
 1331 jeghen elken mensche te sinen vrien Eghijndome
 1342 te . vrien Eghijndome vorseit jeghen elken mensche
 1347 te . vrien Eghindome jegen elken mensche
 1352 te . vrien Eghijndome vorseit jeghen elken mensche
 1359 te . vrien Eghijndome jeghen elken mensche
 1376 te sinen vrien eghijndome jeghen elken mensche
 1377 te haerleder vrien Eghijndome jeghen elken mensche
 1383 te sinen vrien Eghijndome jeghen elken mensche
 1409 te sinen vrien Eghijndome jeghen elken mensche
 1419 te sinen vrien Eghijndome jeghen elken mensche
 1431 te sinen vrien Eghijndome jeghen elken mensche
 1432 te sinen vrien Eghijndome jeghen elken mensche
 1447 ter vrien Eghijndome boef jeghen elken mensche
 1482 te sinen vrien Eghijndome jeghen elken mensche
 1486 te sinen vrien Eghijndome jeghen elken mensche
 1486 te sinen vrien Eghijndome jeghen elken mensche
 1547 te . vrien Eghijndome jeghen elken mensche
 1549 te . vrien Eghijndome jeghen elken mensche met . elx jaers te sculden
 1549 Ende met . Elx jaers te sculden diemen ghelt . elx jaers (...)
 1564 te sinen vrien Eghijndome jeghen elken mensche
 1680 ter . vrien Eghijndoeme jeghen elken mensche
 1777 te . vrien Eghijndoeme jeghen elken mensche
 1896 te sinen vrien Eghijndoeme jeghen elken mensche
 1897 te sinen vrien Eghijndoeme jeghen elken mensche
 1897 te sinen vrien Eghijndoeme jeghen elken mensche
 1907 te haerleder vrien Eghijndoeme jeghen elken mensche

Bijlage VII : SUBSCRIPTIO

479 Dit kennen schepenen van den siesselschen ...
 882 Dit kennen schepenen van den ziesseelschen ...
 1034 Dit kennen schepenen van den ziesseelschen ...
 1056a Dit kennen schepenen van den ziesseelschen ...
 1200 Dit kennen schepenen van den ziesseelschen ...
 1342 Dit kennen redenars vp sproefs ...
 1352 Dit kennen Redenars vp sproefs ...
 1376 Dit kennen Redenars vp sproefs ...

1377 Dit kennen Redenars vp sproefs ...
 1383 Dit kennen redenars vp sproefs ...
 1482 Dit kennen Redenars vp sproefs ...
 1547 Dit kenne Redenars vp sproefs ...
 1564 Dit kennen Redenars vp sproefs ...

Bijlage VIII : CORROBORATIO

281 ende omdat wie schepenen vorseit
 377 ende omdat wie vorseide schepenen
 415 Ende omdat wie vorseide schepenen van den siesselschen
 519 Ende omme dat wie schepenen vorseit
 585 Ende omdat wie scepene vorseit
 605 & omdat wie schepenen vorseit
 750 Ende omme dat wie schepenen vorseit
 765 Ende omme dat wie schepenen van den siesseelschen vorseit
 850 Ende omme dat wie redenars vorseit stonden over dese ghifte ende over dese weddinghe
 851 ende omme dat wie redenars vorseit stonden over dese ghifte ende over dese weddinghe
 862 Ende omme dat wie Redenars vorseit stonden over dese ghifte ende over desen Erveliken sens ende over dese weddinghen
 965 Ende jn kennessen van deser dinc & dat wie schepenen vorseit
 1173 Ende omme dat wie vorseide schepenen stonden over dese ghifte ende over dese weddinghe
 1190 Ende jn kennessen van deser dinc
 1194 Ende omme dat wie scepene vorseit stonden over dese ghifte & over dese weddinghe
 1204 Jn kennessen van deser dinc dat wie redenars vorseit
 1205 Ende omme dat wie schepenen vorseit stonden over dese ghifte ende over dese weddinghe
 1281 Ende omme dat wie Redenars vorseit stonden over dese ghifte ende over dese weddinghe
 1331 Ende omme dat wie schepenen vorseit stonden over dese dinghen
 1359 Ende jn kennessen van deser dinc
 1385 Ende omme dat wie canoneke vorseit
 1409 Ende omme dat wie schepenen vorseit stonden over dese ghifte ende over dese weddinghe
 1419 Ende omme dat wie schepenen vorseit stonden over dese ghifte ende over dese weddinghe
 1431 Ende omme dat wie schepenen vorseit stonden over dese ghifte ende over dese weddinghe
 1432 Ende Omme dat wie schepenen vorseit stonden over dese ghifte ende over dese weddinghe
 1447 Ende omme dat wie schepenen vorseit
 1486 Ende Omme dat wie schepenen vorseit stonden over dese ghiften ende over dese weddinghen
 1549 Ende Omme dat wie schepenen vorseit stonden over dese ghifte ende over dese weddinghe
 1680 Ende omme dat wie schepenen vorseit
 1777 Ende omme dat wie redenars vorseid stonden over dese ghifte ende over dese weddinghe
 1896 Ende omme dat wie redenars vorseid stonden over dese vorseide dinghen
 1896 ende sie alle wel ende wettelike vor ons waren ghedaen
 1897 Ende omme dat wie schepenen vorseid stonden over dese dinghen vorseid

1897 ende sie alle wel ende wettelike voer ons waren ghedaen
1907 Ende omme dat wie schepenen vorseid stonden over dese ghifte ende over dese weddinghe
1907 ende het al wel ende wettelike vor ons was ghedaen

281 willen dat dese ghifte ende dese dinghen vaste ende ghestade sijn ghehouden
377 willen dat dese ghifte ende dese weddinge vast blue ende gestade
415 willen dat dese ghifte vorseit blue vast ende ghestade
519 willen dat dese ghifte ende dese weddinghen vorseit ende dese sens vorseit vast ende ghestade blue
585 willen dat dese ghifte & dese weddinghe vast & ghestade blue
605 willen dat dit vonnesse & dese dinghen vast & ghestade ghehouden si
750 willen dat dit wijsdoem ende dit hoeftmanschep vast ende ghestade ghehouden blue
765 willen dat alle dese dinghen vorseit vast ende ghestade ghehouden blue
850 & wie willen dat al vast ende ghestade ghehouden bliuet
851 ende wie willen dat al vast ende ghestade ghehouden bliuet
862 ende wie willen dat al vast ende ghestade ghehouden bliuet
965 willen dat al vast ende ghestade ghehouden bliuet
1173 ende wie willen dat al vast ende ghestade ghehouden blue
1190 dat se vast & ghestade ghehouden bliuet
1194 ende wie willen dat a vast ende ghestade ghehouden bliuet
1204 willen dat al vast & ghestade ghehouden bliuet
1205 ende wie willen dat al vast ende ghestade ghehouden bliuet
1281 Ende wie willen dat al vast ende ghestade ghehouden bliuet
1331 ende wie willen dat al vast ende ghestade ghehouden bliuet
1359 dat soe vast ende ghestade blue
1385 willen dat alle dese dingen vast ende ghestade bliuen ende wel ghehouden sijn
1409 ende wie willen dat al vast ende ghestade ghehouden bliuet
1419 ende wie willen dat al vast ende ghestade ghehouden bliuet
1431 ende wie willen dat al vast ende ghestade ghehouden bliuet
1432 ende wie willen dat al vast ende ghestade ghehouden bliuet
1447 willen dat alle dese dinghen vast ende ghestade ghehouden bliuen
1486 ende wie willen dat al vast ende ghestade ghehouden bliuet
1549 ende wie willen dat al vaste ende ghestade ghehouden bliuet
1680 willen dat alle dese dinghen vaste ende ghestade ghehouden bliuen
1777 ende wie willen dat alle dese dinghen vaste ende ghestade ghehouden bliuen
1896 ende wie willen dat al vast ende ghestade ghehouden bliuet
1897 ende wie willen dat al vaste ende ghestade ghehouden bliuet
1907 ende wie willen dat al vaste ende ghestade ghehouden bliuet

281 so hebben wie dese letteren tekennessen gheseghelt met onsen seghelen vithanghende
377 so hebben wie dese letteren te kennessen geseghelt met onsen segelen vithanghende
415 so hebben wie dese letteren tekennessen gheseghelt met onsen zeghelen vithanghende
519 so hebben wie dese letteren tekennessen gheseghelt met onsen zeghelen vithanghende
585 so hebben wie dese letteren tekennessen gheseghelt met onsen seghelen vithanghende

605 so hebben wie dese letteren tekennessen gheseghelt met onsen seghelen vithanghende
 750 so hebben wie dese letteren tekennessen gheseghelt met onsen seghelen vithanghende
 765 so hebben wie dese letteren tekennessen gheseghelt met onsen seghelen vithanghende
 850 so hebben wie dese letteren tekennessen gheseghelt met onsen zeghelen vithanghende
 851 so hebben wie dese letteren tekennessen gheseghelt met onsen seghelen vithanghende
 862 so hebben wie dese letteren te kennessen gheseghelt met onsen zeghelen vithanghende
 965 so hebben wie dese letteren gheseghelt met onsen zeghelen vithanghende
 1128 Ende jn kennessen van deser dinc hebben wie vorseide schepenen dese letteren gheseghelt met onsen zeghelen vithanghende
 1173 so hebben wie dese letteren tekennessen gheseghelt met onsen seghelen vithanghende
 1190 so hebben wie schepenen vorseit dese letteren gheseghelt met onsen zeghelen vithanghende
 1194 so hebben wie dese letteren tekennessen ghezeghelt met onsen zeghelen vithanghende
 1204 so hebben wie dese letteren gheseghelt met onsen zeghelen vithanghende
 1205 so hebben wie dese letteren tekennessen ghezeghelt met onsen zeghelen huuthanghende
 1266 Ende jn kennessen van deser dinc hebben wie vorseide Redenars dese letteren ghezeghelt met onsen zeghelen vithanghende
 1281 so hebben wie dese letteren tekennessen gheseghelt met onsen zeghelen huuthanghende
 1331 so hebben wie dese letteren tekennessen gheseghelt met onsen seghelen huuthanghende
 1347 Ende jn kennessen van deser dinc hebben wie redenars vorseit dese letteren gheseghelt met onsen zeghelen huuthanghende
 1359 so hebben wie schepenen vorseit dese letteren gheseghelt met onsen seghelen huuthanghende
 1385 so hebben wie dese letteren te kennessen gheseghelt met onsen zeghelen huuthanghende
 1409 so hebben wie dese letteren te kennessen gheseghelt met onsen seghelen huuthanghende
 1419 so hebben wie dese letteren te kennessen gheseghelt met onsen seghelen huuthanghende
 1431 so hebben wie dese letteren te kennessen gheseghelt met onsen zeghelen huuthanghende
 1432 so hebben wie dese letteren te kennessen gheseghelt met onsen zeghelen huuthanghende
 1447 so hebben wie dese letteren te kennessen gheseghelt met onsen zeghelen huuthanghende
 1486 so hebben wie dese letteren te kennessen gheseghelt met onsen zeghelen huuthanghende
 1549 so hebben wie dese letteren te kennessen gheseghelt met onsen zeghelen huuthanghende
 1680 so hebben wie dese letteren te kennessen gheseghelt met onsen zeghelen huuthanghende
 1777 so hebben wie dese letteren te kennessen gheseghelt met onsen zeghelen huuthanghende
 1896 so hebben wie dese letteren te kennessen gheseghelt met onsen zeghelen huuthanghende
 1907 so hebben wie dese letteren ende desen chartre te kennessen gheseghelt met onsen zeghelen huuthanghende
 1897 so hebben wie schepenen vorseid dese letteren ende desen chartre te kennessen gheseghelt met onsen zeghelen huuthanghende

Bijlage IX : DATATIO

281 dit was ghedaen ... Anno domini m cc lxxix
 377 dit was gedaen ... jnt jaer ons heren als men scrijft sijn incarnaton m cc lxxx primo
 415 Dit was ghedaen ... Anno Domini M CC Lxxx secundo
 479 Dit was ghedaen ... anno domini M cc lxxx tercio
 519 Dit was ghedaen ... anno domini m cc lxxx tercio
 585 dit was ghedaen ... anno domini m cc lxxx quarto
 605 dit was ghedaen ... anno domini m cc lxxx quinto

750 dit was ghewijst ... Anno domini m cc lxxx septimo
765 dit was ghedaen ... anno domini m cclxxx septimo
850 dit was ghedaen ... Anno domini m cc lxxx Nono
851 Dit was ghedaen ... Anno domini m cc lxxx Nono
862 Dit was ghedaen ... Anno domini MCCLxxx Nono
882 Dit was ghedaen te brugghe jnde burgh ... anno domini m cc lxxx Nono
965 Dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo
1034 Dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo primo
1056a dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo primo
1128 Dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo primo
1173 Dit was ghedaen ... Anno domini millesimo ducentesimo Nonagesimo secundo
1190 Dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo secundo
1194 dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo secundo
1200 Dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo secundo
1204 Dit was ghedaen ... Anno domini m cc Nonagesimo secundo
1205 Dit was ghedaen ... anno domini M CC Nonagesimo secundo
1266 dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo Tercio
1281 Dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo Tercio
1331 Dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo quarto
1342 Dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo quarto
1347 Dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo quarto
1352 Dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo quarto
1359 Dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo quarto
1376 Dit was ghedaen ... anno Domini m cc Nonagesimo quarto
1377 Dit was ghedaen ... anno Domini m cc Nonagesimo quarto
1383 Dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo quarto
1385 Dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo quarto
1409 Dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo quarto
1419 Dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo quinto
1431 Dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo quinto
1432 Dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo quinto
1447 Dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo quinto
1482 Dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo quinto
1486 Dit was ghedaen ... Anno Domini m cc Nonagesimo Quinto
1547 Dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo sexto
1549 Dit was ghedaen ... Anno domini millesimo ducentesimo Nonagesimo sexto
1564 Dit was ghedaen ... Anno domini m cc Nonagesimo sexto
1680 Dit was ghedaen ... anno domini m cc Nonagesimo Octauo
1777 Dit was ghedaen ... anno domini M CC Nonagesimo Nono
1896 Dit was ghedaen ... jnt jaer else men screef ons heren jncarnation Dusentich ende drie hondert
1897 Dit was ghedaen ... jnt jaer else men screef Ons heren jncarnation Dusentich ende Drie hondert
1907 Dit was ghedaen ... jnt jaer else men screef ons heren jncarnation Dusentich ende drie hondert